

Mikołaj Kukowski

WPLYW ZEWNĘTRZNY ORAZ HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU JAPONII

WPROWADZENIE

Niniejszy artykuł jest próbą przedstawienia historycznych uwarunkowań oraz zewnętrznego wpływu na rozwój Japonii – państwa, w którym nowoczesna technika przeplata się ze starą kulturą, tradycją i zwyczajami. Należy zwrócić uwagę na to, że japońskie zapożyczenia z zagranicy, zarówno te związane z kulturą, jak i technologią, nie były ślepym naśladownictwem. Były one raczej obmyślonym, instrumentalnym zabiegiem mającym na celu przekształcenie Kraju Kwitnącej Wiśni w silne, nowoczesne i stabilne państwo.

1. WPLYW CHIŃSKI*

Z badań naukowych wynika, że w tak zwanym okresie Yayoi (od 300 roku p.n.e. do 300 roku n.e.) na wyspy japońskie napływały fale osadników z terenów dzisiejszej Korei i właśnie Chin. Osadnicy ci przywozili ze sobą znajomość technik uprawy ryżu, tkactwa oraz używania naczyń z brązu i żelaza¹. Byli oni nazywani w Japonii *kika-jin* i oddawali nieocenione usługi lokalnym władcom jako instruktorzy, pisarze, technicy, rzemieślnicy i tłumacze².

---

* Znaczna część treści pierwszego punktu znalazła się w pracy doktorskiej autora zatytułowanej *Skutki oddziaływania Japonii na politykę wewnętrzną i zewnętrzną Chin (1949–1979)* (rozdz. II).

¹ *Japan. A country study*, F.M. Bunge (red.), U.S.G.P.O., Washington, DC, 1983, s. 5.

² J.M. Kitagawa, *Religion in Japanese History*, Columbia University Press, New York 1966, s. 23.

W okresie między VII a IX wiekiem Państwo Środka stało się krajem modelowym dla Japonii. Chiny, będące wówczas pod rządami dynastii Tang, uważane były za najnowocześniejsze państwo świata. Stanowiły niedościgniony wzór i punkt odniesienia dla wielu państw azjatyckich z tamtego okresu. Wśród nich była także Japonia, która na tle ówczesnych Chin jawiła się jako państwo niecywilizowane. Dlatego też Państwo Środka stało się krajem modelowym dla Kraju Kwitnącej Wiśni.

W 607 roku Japończycy wysłali pierwsze oficjalne poselstwo do Chin celem poznania tamtejszych zwyczajów i zaszczepienia ich na japoński grunt. Podobne poselstwa były wysyłane aż do końca IX wieku³. Wyjeżdżało do Chin również bardzo wielu japońskich studentów, aby tam mogli zaznajomić się z tamtejszą kulturą. W Japonii zaczęto wówczas wprowadzać wiele chińskich zwyczajów i rozwiązań.

Jednym z pierwszych zapożyczeń z Chin było przejście w V wieku chińskich znaków. Jednocześnie język chiński stał się w Japonii językiem oficjalnym⁴. Początkowo pismo chińskie w swej postaci oryginalnej było znane wąskiemu gronu ówczesnej japońskiej elity społecznej. Z czasem jednak doszło do powrotu języka japońskiego i modyfikacji dla jego potrzeb chińskich znaków. Było to spowodowane głównie tym, że język mandaryński jest jednosylabowy i różni się bardzo od wielosylabowego języka japońskiego⁵. W związku z tym tworzono na bazie chińskich znaków, zwanych w Japonii „kanji”, dwa nowe alfabety: „hiraganę”, powstałą w VIII wieku (używaną dla wyrażenia czasowników, przymiotników i końcówek), oraz utworzoną w XII wieku „katakanę” (stosowaną dla nazw obcych i w elementarzach dla dzieci). Oba te alfabety są znane jako „kana”⁶.

Jednym z bodźców do nauki, doskonalenia i przystosowywania znaków chińskich w Japonii było rozprzestrzenianie się tam buddyzmu. Rok 552 uznaje się za datę wprowadzenia buddyzmu na wyspy japońskie. Wówczas to władca Korei poprosił Japończyków o pomoc w walce z wrogami. Wraz ze swą prośbą posłał im figurki Buddy. Dwa lata później wysłał tam znawców literatury chińskiej, medycyny, a także buddyjskich mnichów⁷.

Buddyzm (a raczej jego chińsko-tybetańska wersja) szybko znalazł sympatyków w Japonii. Głosił ideę pogodzenia się jednostki z istniejącą sytuacją

³ J. Tubielewicz, *Historia Japonii*, Ossolineum, Wrocław 1984, s. 52, 104.

⁴ J.W. Hall, *Japonia od czasów najdawniejszych do dzisiaj*, PIW, Warszawa 1979, s. 41.

⁵ V. Hilska, *Dzieje i kultura narodu japońskiego. Krótki zarys*, PWN, Warszawa 1957, s. 30.

⁶ *Ibidem*, s. 57–58.

⁷ *Ibidem*, s. 30. Według Halla datą transferu buddyzmu do Japonii jest rok 538 (J.W. Hall, *Japonia..., op. cit.*, s. 41).

społeczną, przez co pomagał władzy w utrzymaniu społeczeństwa w posłuszeństwie.

Rozwój religii buddyjskiej doprowadził do budowy wielu świątyń. Te, które przetrwały do dziś, są bezcennymi pamiątkami japońskiej kultury. Poza tym wprowadzenie tej religii przyspieszyło budowę dróg i mostów, zainicjowało podróże badawcze buddyjskich mnichów na jeszcze niezbadane części kraju i tworzenie map, a także irygację ziemi. Wraz z rozprzestrzenianiem się buddyzmu w Japonii rozpowszechniły się tam takie instytucje, jak łaźnie publiczne, oraz zwyczaje (np. kremacja zwłok)⁸.

Wraz z literaturą chińską przeniknęła do Kraju Kwitnącej Wiśni także filozofia konfucjańska. Znalazła tam dobry grunt dla swojego rozkwitu. Konfucjanizm podkreślał potrzebę lojalności wobec władcy. Gloryfikował ideę służby publicznej i państwowej biurokracji. Akcentował także takie przymioty, jak m.in. posłuszeństwo i szacunek dla rodziców i przodków.

Z konfucjanizmem była związana ważna koncepcja dwóch przeciwstawnych sił, które dominują na świecie: „yin” i „yang”. System ten determinował wyznaczanie w Japonii szczęśliwych i nieszczęśliwych dat, a także urządzenie domu. Według konfucjańskich wzorców zbudowano ówczesną japońską stolicę – Nare, a później Kyoto. Była ona podzielona na 8 ulic i 9 alej (największą cyfrą „yin” była 8, a „yang” – 9)⁹.

Bodaj najważniejszym konceptem konfucjańskim zaadaptowanym na grunt japoński była idea władcy posiadającego „mandat niebios” na sprawowanie władzy¹⁰. Wzorem tego był chiński autorytaryzm wraz z jego ideologicznym uzasadnieniem. Praktyczną adaptacją tego wzoru w Japonii było traktowanie tam cesarza jako potomka bogów¹¹.

Dla cesarza japońskiego, jako Syna Niebios, były głównie tworzone takie ustawy, jak: konstytucja Shotoku, reforma Taika i kodeks Taiho¹². Pierwsza z nich była zarazem pierwszą „konstytucją” Japonii. Została napisana w 604 roku, prawdopodobnie przez księcia Shotoku. Był to złożony z 17 rozdziałów zbiór etycznych wskazówek przeznaczony dla wyższych urzędników i dygnitarzy państwowych. Całość była inspirowana wspomnianymi wcześniej

⁸ *Sources of Japanese Tradition*, T. de Bary (red.), Columbia University Press, New York 1964, vol. I, s. 94.

⁹ *Sources of Japanese...*, *op. cit.*, s. 60.

¹⁰ *Ibidem*, s. 59.

¹¹ Funkcjonowało to formalnie aż do 1 stycznia 1946 roku, kiedy to cesarz Hirohito pod naciskiem amerykańskich sił okupacyjnych oficjalnie zaprzeczył dogmatowi o swojej rzekomej boskości (przyj. aut.).

¹² *Sources of Japanese...*, *op. cit.*, s. 59.

dwoma koncepcjami przybyłymi do Japonii z Chin – konfucjanizmem i buddyzmem¹³.

Konstytucja Shotoku była pierwszym istotnym krokiem w kierunku przekształcenia japońskiego rządu w hierarchiczną strukturę biurokratyczną rządzącą się określonymi prawami. W roku powstania konstytucji (604) został opracowany także chiński kalendarz.

W 646 roku wprowadzono tzw. reformę Taika. Edykt składał się z czterech krótkich artykułów stanowiących o zniesieniu rodowej własności ziemi i przekazania jej cesarzowi. Kraj miał być podzielony na prowincje rządzone przez podległych władcy gubernatorów, wybranych z miejscowej szlachty. Dokonano regulacji podziału danin wśród dzierżawców. Obalono stary system danin i pracy przymusowej u arystokracji rodowej. Zamiast tego wprowadzono podatek od ziemi uprawnej przekazywany cesarzowi¹⁴.

Reforma Taik, mimo przyświecających jej szczytnych celów, napotkała wiele praktycznych trudności, które doprowadziły do jej upadku. Główną przyczyną był fakt, że szlachta dworska i dygnitarze wymogli na cesarzu, aby ich ziemie nie zostały opodatkowane i stały się ich własnością dziedziczną. Próba reformy Japonii według wzorców chińskich nie przyniosła w tym przypadku pożytku¹⁵.

W latach 701–704 został wydany kodeks Taiho. Był on wielką reformą administracji państwowej. Wedle jego zapisów najwyższym organem państwa była (naturalnie podległa cesarzowi) Wielka Rada Stanu, na której czele stał kanclerz. Wydzielono ministerstwa oraz wyodrębniono 4 rangi dla książąt i 9 dla urzędników. Poszczególne rangi otrzymywały proporcjonalne przydziały ziemi, która była początkowo zwolniona od podatków. Poza tym określona liczba domostw musiała przekazywać część swych produktów bezpośrednio urzędnikom i szlachcie¹⁶. System ten stworzył podwaliny silnej państwowej biurokracji, wzorując się oczywiście na rozwiązaniach chińskich.

W japońskiej świadomości narodowej obecne są nadal idee Konfucjusza (przez większość specjalistów nie klasyfikowane jako religia), które są (a przynajmniej były) duchowym mottem działania wielu japońskich przedsiębiorstw. Wedle wskazówek tej religii zaczęły one być prowadzone w czasie tzw. reformy Meiji. Według konfucjańskiej myśli politycznej najważniejszą rolę w państwie powinni odgrywać biurokraci. Dlatego japońska ekonomika

¹³ *Sources of...*, *op. cit.*, s. 35–36.

¹⁴ J. Tubielewicz, *Historia...*, *op. cit.*, s. 55–60; V. Hilska, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 35–40.

¹⁵ V. Hilska, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 40.

¹⁶ *Ibidem*, s. 41–43.

wówczas, jak i później, była formą państwowego kapitalizmu zarządzanego przez biurokratów¹⁷.

Idee konfucjańskie zastosowano w epoce Meiji, sprawdzając kwalifikacje ludzi przy obsadzaniu stanowisk. Przy rekrutacji przestało się prawie liczyć arystokratyczne pochodzenie. Zaczęto stawiać na lojalność, dyscyplinę i wiedzę pracowników. Owe wartości były obecne w uchwalonym w roku 1890 Cesarskim Reskrypcie w Sprawie Edukacji. Oprócz kultu cesarza zawarto w nim pięć relacji charakterystycznych dla konfucjanizmu: pan – podwładny, rodzic – dziecko, starszy brat – młodszy brat, mąż – żona oraz przyjaciel – przyjaciel. W 1882 roku wydano Cesarski Nakaz dla Żołnierzy i Marynarzy. W dokumencie tym wyszczególniono pięć konfucjańskich cech, które powinny być promowane: lojalność, odwaga, wiara, oszczędność i ugrzecznienie. Nieprzypadkowo pominięto dobry charakter. Cecha ta była zaś obecna w podobnych dokumentach ogłoszonych w Chinach (w armii Chiang Kajsze) i Korei (za czasów starożytnej dynastii Silla)¹⁸.

Przed rozprzestrzenieniem się konfucjanizmu i buddyzmu na wyspach japońskich dominowały wierzenia szinto. Były to różnorodne praktyki religijne bez rozwiniętej metafizyki ani credo¹⁹. Religia szintoistyczna głosi, że wyspy japońskie są zrodzone przez parę bogów: boga Izana-gi i boginię Izanami. Izana-gi zrodził ze swojego lewego oka boginię słońca Amaterasu. Jej siostrzeńcowi Nihigi bogowie polecili założenie cesarstwa Japonii. Dlatego też Nihigi zstąpił z nieba na górę Takaciko na wyspie Kiusiu, przynosząc ze sobą czczone do dziś insygnia cesarskie: zwierciadło, miecz i perły. Z kolei jego siostrzeniec Gimmo Tenno założył stolicę w okolicy Yamato. Jego uważa się za przodka panującego do dziś rodu cesarskiego. Zatem cesarz i jego rodzina pochodzą w prostej linii od Amaterasu – bogini słońca. Dlatego cesarz jest według wierzeń szinto uważany za boga (idea boskiego pochodzenia cesarza służyła legitymizacji jego władzy i jego zwierzchnictwa nad szogunami z rodu Tokugawa). Religia szinto propagowała miłość ojczyzny i wierność. W wierzeniach tych występuje też kult kami – bogów sił natury. Bohaterowie narodu japońskiego często zostają kami po śmierci²⁰. Z religią szinto związane jest hasło hakko-ici (osiem kierunków świata pod jednym

¹⁷ M. Morishima, *Why has Japan succeeded?*, Cambridge University Press, 1982, s. 87.

¹⁸ *Ibidem*, s. 7.

¹⁹ J.W. Hall, *Japonia...*, *op. cit.*, s. 35.

²⁰ Kami znaczy po japońsku 'wyżsi, wysocy'. Miejscami kultu bogów kami są góry i lasy. Z czasem kami stali się przodkowie rodziny cesarskiej, bohaterowie narodowi, a także pojęcia abstrakcyjne – niebo, siła rozrodcza (zob. W. Nagae, *Religie Japonii*, [w:] *Religie świata*, Warszawa 1957, s. 111–112).

niebem), którym usprawiedliwiano potem japońską ekspansję terytorialną²¹. Niektórzy specjaliści postrzegają szintoizm jako japońską wersję chińskiego taoizmu²². Istnieje wiele podobieństw między tymi religiami. Jedną z nich są rytuały, jak ciągnięcie przepowiedni w świątyniach szinto, odprawianie modłów przy wznoszeniu kolejnych pięter budowanego domu, wykorzystywanie wiedzy astrologicznej. Z taoizmu zaczerpnięte są koncepcje niebiańskiego cesarza i boskiego kraju. W japońskim szintoizmie zostały one tylko zabarwione nacjonalizmem. Odrzucono także taoistyczną koncepcję indywidualizmu. Potwierdzeniem tezy o taoistycznej genezie szinto jest fakt niewystępowania świątyń tych dwóch religii na tym samym obszarze. Tak jest w rzeczywistości. Na terytorium Japonii nie ma świątyń taoistycznych. Wyjątkiem są wyspy Okinawa, gdzie taoizm przeważa²³.

Innymi ważnymi zapożyczeniami z Chin zaadoptowanymi przez Japonię były także np: kaligrafia – wiążąca się z przejętym chińskim systemem pisma; zwyczaj posługiwania się pałeczkami w czasie jedzenia posiłków (według wcześniejszych chińskich relacji Japończycy jedli początkowo rękoma); ogrody japońskie – dla których inspiracją były ogrody zakładane w Chinach; wreszcie – zwyczaj picia herbaty (i ceremonia jej parzenia)²⁴.

2. PIERWSZE KONTAKTY Z ZACHODEM

Po wielkiej rewolucji francuskiej w 1789 roku narody europejskie zintensyfikowały proces kolonizacji pozaeuropejskich terytoriów. Jednym z nich była Japonia, z którą podejmowano kilkakrotnie próby nawiązania stosunków handlowych.

Pierwsze sporadyczne kontakty miały miejsce już w XVI i XVII wieku. W 1543 roku Portugalczycy znaleźli się na wyspie Tanegashima. Od 1545 roku rozpoczęli w porcie Nagasaki regularny handel z Japonią²⁵. Przywozili ze sobą broń, szkło, zegary. Japończycy zaś zaczęli na masową skalę kopiować portugalską broń – arkebuzy.

²¹ Patrz V. Hilska, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 408.

²² Tak tę rzecz ujmuje Michio Morishima, powołując się na opinie japońskich uczonych, jak m.in. Koji Fukunaga i Masaaki Ueda (M. Morishima, *Why has Japan...*, *op. cit.*, s. 36–37).

²³ M. Morishima, *Why has Japan...*, *op. cit.*, s. 36–37.

²⁴ T. Minoru, *Japan-China Friendship – Myth and Reality*, „Japan Quarterly”, Asahi Shimbun Publishing Company, Tokyo, vol. XXVIII, No. 1, January–March 1981, s. 25.

²⁵ Patrz J.W. Hall, *Japonia...*, *op. cit.*, s. 117.

Rozpoczęły się też akcje misjonarzy chrześcijańskich. Ważna jest tu postać Francisco de Jaso y Azpilicueta (św. Franciszek Ksawery, 1506–1552), który założył na wyspie Kyushiu pierwszy kościół²⁶. Na wyspie tej chrześcijaństwo silnie się zakorzeniło, dzięki protekcji trzech japońskich daimyo (zarządców). W 1563 roku jeden z nich Omura Sumitada przyjął tę religię i narzucił ją potem swoim poddanym²⁷.

Wraz z rozwojem chrześcijaństwa zmniejszała się tolerancja przywódców japońskich wobec niej. W 1587 roku oficjalnie zakazano praktykowania religii chrześcijańskiej, a w 1612 roku zakaz ten zaczęto egzekwować²⁸.

Od roku 1640 wprowadzono politykę izolacji Japonii wobec innych państw. Jedynie Holendrom pozwolono raz do roku wysyłać kilka okrętów handlowych do Nagasaki²⁹. Ograniczyło to wszystko kontakty Japonii z Zachodem na ponad 200 lat – do lat 50. XIX wieku.

Od 1792 roku datują się kontakty z carską Rosją. Wtedy to rosyjski porucznik Adam Laksman przybył do portu Nemura w hanacie Matsunome (południowa część wyspy Hokkaido)³⁰. Celem jego misji było nawiązanie stosunków handlowych z Japonią. Jednak w Matsunome odpowiedziano mu, że jedynie urzędy w Nagasaki mogą nawiązywać stosunki z państwami obcymi. Laksman musiał powrócić z niczym. Niedługo po tym incydencie Japończycy wzmogli osadnictwo i obecność wojsk w mieście Edo na wyspie Hokkaido³¹. Rosjanie jednak nie dawali za wygraną. W 1804 roku do Nagasaki przybył

²⁶ Początkowo Japończycy uważali chrześcijaństwo za odmianę buddyzmu (*ibidem*, s. 119).

²⁷ Chrześcijańscy misjonarze przekonywali, że rozwój Zachodu był możliwy tylko dzięki religii chrześcijańskiej. Dlatego wielu rządzących w Japonii stało się admiratorami nowej wiary (M. Morishima, *Why has Japan...*, *op. cit.*, s. 54).

²⁸ Rządząca wówczas rodzina Tokugawa była zaniepokojona zajęciem przez Hiszpanów Filipin. Obawiali się, że Japonia może być następna (*ibidem*, s. 56). Jednocześnie wymyślono metodę wykrywania zwolenników chrześcijaństwa przez „fumie” – akt deptania symboli tej wiary przez podejrzanych o jej wyznawanie (J.W. Hall, *Japonia...*, *op. cit.*, s. 156).

²⁹ Polityka izolacji Japonii zaczęła się w 1635 roku edyktem zakazującym jej obywatelom opuszczania kraju i zabraniającym powrotu tym, którzy już to zrobili (*ibidem*, s. 157). Wymiana gospodarcza z zagranicą ograniczała się wyłącznie do Nagasaki, gdzie oprócz Holendrów pozwolono na handel Chińczykom (*ibidem*, s. 158).

³⁰ Wyspa Hokkaido, zwana również Ezo, była wówczas mało znanym obszarem pogranicznym, zamieszkanym przez ludność japońską jedynie w swej południowej części (J.W. Hall, *Japonia...*, *op. cit.*, s. 205).

³¹ Hokkaido ma niemal 89 tys. km kwadratowych, co stanowi 23% powierzchni Japonii. Jej terytorium jest bogate w pastwiska i lasy, zaś woda u brzegów morskich obfituje w różne gatunki ryb. Ponadto występują na niej bogactwa naturalne takie jak węgiel, siarka, miedź i ropa naftowa (V. Hilska, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 319). W 1802 roku szogu-

Nikołaj Riezanow – dyrektor kompanii rosyjsko-amerykańskiej. Powołał się na pozwolenie wpłynięcia tam, uzyskane wcześniej przez Laksmana. Japończycy jednak odmówili. Mimo kilku incydentów, które miały miejsce między oboma krajami, Rosja do zakończenia wojny krymskiej nie podejmowała ekspansywnych działań na Dalekim Wschodzie.

3. MISJA PERRY'EGO

Wyspami japońskimi zaczęły się również interesować w XIX wieku Stany Zjednoczone. Spotkały się, podobnie jak poprzednicy, z negatywną odpowiedzią mieszkańców. Załogi amerykańskich statków, które rozbiły się u wybrzeży Japonii, były więzione i traktowane jak kryminaliści. Powodowało to irytację władz amerykańskich.

W 1853 roku wysłali z misją do Japonii komandora Matthew C. Perry'ego. Wizycie tej przyświecały trzy główne cele:

- 1) Zawarcie porozumienia z Japonią w sprawie załóg statków amerykańskich, które uległy wypadkom na morzu.
- 2) Otwarcie portów japońskich jako stacji węglowych dla statków amerykańskich.
- 3) Zgoda na dostęp USA do jednego lub więcej portów na terytorium Japonii w celach handlowych³².

W swej instrukcji dla komandora Perry'ego sekretarz stanu Charles Magill Conrad zalecał, aby żądania amerykańskie były wsparte pokazem siły marynarki Stanów Zjednoczonych. Tak, żeby demonstracja ta była widoczna z brzegów japońskich. Argumenty i perswazje bowiem do tych ludzi, według Conrada, nie docierały.

W 1853 roku do portu Uraga przybył w asyście okrętów wojennych komandor Perry (Japończycy nazwali je potem „czarnymi okrętami”). Perry przedstawił gubernatorowi listę żądań amerykańskich, z których najważniejsze było otwarcie portów morskich Cesarstwa Japonii i zawarcie traktatów handlowych. Amerykański komandor oświadczył, że w następnym roku przybędzie po odpowiedź³³.

---

nat założył w Hakodate urząd administracyjny dla całej prowincji. Od tamtego czasu zaczęła się japońska kolonizacja wyspy (*ibidem*, s. 320).

³² Ch.M. Conrad, *Instructions for Commodore Perry*, „Annals of America”, vol. 8, USA 1985.

³³ A. Gordon, *Nowożytna historia Japonii. Od czasów Tokugawów do współczesności*, PIW, Warszawa 2010, s. 81.

Cała misja, prowadzona przy akompaniamencie salw armatnich, miała pokazać Japończykom, że odrzucenie żądań Perry’ego równa się wojnie ze Stanami Zjednoczonymi.

Rok później Perry przybył po odpowiedź (jak to zresztą wcześniej zapowiedział). Według porozumienia w Kunaganie Japonia zgodziła się otworzyć dwa porty: Simoda na półwyspie Idzu i Hakodate na wyspie Hokkaido. Stały się one punktami zaopatrzeniowymi w wodę, żywność i węgiel dla statków zagranicznych. Warunki tej umowy zostały także zastosowane wobec państw europejskich – Francji, Holandii, Anglii, a także wobec Rosji³⁴.

W 1858 roku podpisano umowę handlową między USA a Japonią. Na jej mocy otwarto dalsze porty: Kanagawa (dzisiejsza Yokohama), Nagasaki, Niigata i Hiogo³⁵. Na obszarach tych portów cudzoziemcy mogli nabywać ziemię, osiedlać się i handlować. Pozostała część Japonii była jednak dla nich obszarem zamkniętym. W 1861 roku podobne umowy zawarto z Holandią, Rosją, Anglią, Francją i Prusami.

4. REFORMA MEIJI

Wspomniane ustępstwa wobec Zachodu i tak wydały się za duże dla cesarza Komei, który nie podpisał umowy amerykańsko-japońskiej³⁶. Podpisał ją w imieniu rządu J’i Nausoke – daimyo (właściciel ziemski), optujący za polityką otwarcia się Japonii na kontakty ze światem. Doprowadziło to tylko do umocnienia się opozycji antyrządowej. Aby temu przeciwdziałać J’i rozpoczął tak zwaną czystkę Ansei, w trakcie której wielu urzędników rządu centralnego (bakufu), sympatyzujących z opozycją zwolniono, niemało daimyów aresztowano, a niektórych, jak Yoshida Shoin i Hashimoto Samai, zabito.

Niezadowolenie społeczeństwa było coraz większe. Mnożyły się przykłady napadów na cudzoziemców zachowujących się pogardliwie wobec japońskich zwyczajów³⁷. W 1860 roku grupa samurajów zabiła J’i. Narastał konflikt między antyzachodnim dworem cesarskim a prozachodnim szogunatem.

³⁴ *Ibidem*, s. 81–82.

³⁵ Więcej na ten temat V. Hilska, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 326.

³⁶ Dwór cesarski bronił izolacji kraju. Sprzeciwiał się polityce szogunatu, polegającej na stopniowym otwieraniu Japonii na obce wpływy. Wokół cesarza skupił się krąg roninów (samurajów niższej rangi), chcących przywrócenia niepodzielnej władzy cesarza (V. Hilska, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 328).

³⁷ Akcje te dokonywali sziszi (ludzie czynu). W 1861 roku zabili oni Heuskena – holenderskiego tłumacza. Rok później Anglik Richardson został ścięty przez straż przy-

Szczególnie aktywne były południowe rody z Satsumy i Ciosiu, które wraz z niższymi rangą samurajami dworskimi z Kyoto planowały zniesienie szogunatu. Inteligencja i chłopstwo japońskie zajęło zdecydowanie antyrządową postawę.

Szogunat był zmuszony wysłać dwie wyprawy, aby zwyciężyć spiskowców. Pierwsza z nich zakończyła się sukcesem. Przed drugą rody cesarskie z Satsumy i Ciosiu zawarły przymierze i wspólnie w 1866 roku pokonały wojska bakufu. W roku 1867 zmarł cesarz Komei, tron zaś objął jego syn Mutsuhito. Urząd szoguna zajął Keiki. Mimo jego prób, oparcia się na Francji w przywróceniu potęgi bakufu, został zmuszony do rezygnacji ze swoich uprawnień w 1867 roku i przyjęcia urzędu premiera wraz z posiadłościami ziemskimi. Jednak oponentom to nie wystarczyło. 3 stycznia 1868 roku ich oddziały otoczyły pałac cesarski i proklamowały najwyższą władzę cesarza w kraju.

Niedługo po tym wydarzeniu wybuchła w Japonii wojna domowa, która zakończyła się klęską zwolenników szogunatu. Ostatnie wojska przeciwnego cesarzowi rodu Tokugawa poddały się w maju 1869 roku na Hokkaido³⁸.

Nastąpił okres tak zwanej reformy Meiji. W okresie jej trwania przeprowadzono wiele zmian w sferze społecznej, politycznej i ekonomicznej, kluczowych dla późniejszego rozwoju Japonii. Zniesiony został podział społeczeństwa japońskiego na cztery klasy:

- a) samurajów,
- b) chłopów,
- c) rzemieślników,
- d) kupców.

Zastąpiono go rozróżnieniem na magnaterię, dawnych samurajów i lud. W świetle prawa wszyscy stali się równi³⁹.

Wprowadzono obowiązkowe nauczanie podstawowe. System edukacji zaczęto wzorować na francuskim systemie dystryktów szkolnych, zaś na poziomie akademickim zastosowano rozwiązania amerykańskie⁴⁰.

Konstytucja japońska z 1889 roku dawała cesarzowi najwyższą władzę w państwie. Stał się on zwierzchnikiem sił zbrojnych. Miał prawo wypowiadać

---

boczną daimyo z Satsumy. W 1863 roku oddziały z Choshu spaliły poselstwo brytyjskie (J.W. Hall, *Japonia...*, *op. cit.*, s. 214–215).

³⁸ Znamienne, że doradcą wojskowym oddziałów rebelianckich był Francuz (J.-P. Lehmann, *Roots of Modern Japan*, Macmillan, Londyn 1982, s. 291). Pokazuje to stopień zażyłości sił bakufu z Zachodem.

³⁹ Szerzej o tym pisze V. Hilska, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 334.

⁴⁰ M. Morishima, *Why has Japan...*, *op. cit.*, s. 88–89.

wojnę i zawierać pokój. Przed nim odpowiedzialny był rząd. Cesarz był święty i nietykalny⁴¹.

Dużą zmianą było także wprowadzenie obowiązkowej służby wojskowej. Z czasem nowa cesarska armia lądowa została zreformowana na wzór pruski, zaś flota – brytyjski (państwa te były wówczas najsilniejsze na lądzie i morzu)⁴².

Reforma armii potwierdziła upadek klasy samurajów i stopniowe znieszenie przywilejów tej grupy społeczeństwa. W 1876 roku odebrano im symboliczny przywilej noszenia miecza. Rząd centralny początkowo wypłacał im odszkodowanie, które zamienił potem na jednorazowe obligacje rządowe. Samuraje musieli sami szukać źródeł utrzymania. Wielu zdobyło stanowiska w administracji centralnej lub lokalnej, inni pełnili funkcje oficerów w armii lub policji. Część z nich przy wsparciu rządu zaczęła prowadzić działalność gospodarczą. Sporo samurajów zeszło do poziomu pracowników najemnych, a nawet żebraków. Aby im pomóc rząd nasilił akcję zasiedlania nimi wyspy Hokkaido⁴³.

Biurokracja, która była obecna w Japonii od wielu wieków, zmieniła swoje oblicze. Stała się instytucją ogólnonarodową, a nie jak wcześniej lokalną. O wstąpieniu do tej klasy zaczęły decydować umiejętności, wykształcenie oraz zdanie egzaminu, a nie, jak poprzednio, urodzenie i koneksje⁴⁴. W gospodarce japońskiej zaczęły dominować wspierane przez władze monopole, tzw. zaibatsu, które stały się jej kołem napędowym.

Otwarcie Japonii na handel z Zachodem, jak i pierwsze lata rewolucji Meiji nastąpiły w dogodnym czasie dla tego kraju. Kraje europejskie oraz Stany Zjednoczone były wówczas pochłonięte własnymi sprawami i nie mogły interweniować zbrojnie, by zapobiec powstaniu silnego, scentralizowanego państwa japońskiego. USA były pogrążone w latach 1865–1870 w wojnie secesyjnej, której skutki odczuwały jeszcze wiele lat po jej zakończeniu. Rosja brała w tym czasie udział w wojnie krymskiej z Turcją. Wielka Brytania była zajęta powstaniem sipajów w Indiach, zaś Francja – wojną z Prusami.

Dlatego też w Japonii lat 60. XIX wieku opisane wyżej procesy mogły zajść w sposób niezakłócony przez siły zewnętrzne⁴⁵.

⁴¹ A. Gordon, *Nowożytna...*, *op. cit.*, s. 105.

⁴² M. Morishima, *Why has Japan...*, *op. cit.*, s. 88–89.

⁴³ Rząd przeznaczył dla nich duże sumy w formie pożyczek na rozwój tamtejszego rolnictwa i rybołówstwa (J.-P. Lehmann, *Roots...*, *op. cit.*, s. 233).

⁴⁴ W ten właśnie sposób zaczęto rekrutację od 1887 roku (A. Gordon, *op. cit.*, s. 99).

⁴⁵ Więcej o tym pisze V. Hilska, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 331.

5. NA DRODZE KU POTĘDZE

Popularny wówczas był slogan Fukoku – Kyohei (bogate państwo – silna armia). Kierując się nim Japończycy chcieli „podpatrzyć” zachodnią technikę i cywilizację oraz zaszczerpić niektóre jej rozwiązania na rodzimy grunt.

W 1872 roku wysłali misję Iwakury Tomomi do USA i Europy. Długi raport, sporządzony po zakończeniu tej misji, podkreślał zacofanie Japonii wobec Zachodu i konieczność przejścia niektórych tamtejszych rozwiązań przez Japonię. Iwakura zwrócił uwagę na fakt, że Zachód osiągnął swoją potęgę w ciągu zaledwie 50 lub nawet 100 lat⁴⁶. Podkreślił, że przyczyną potęgi państw zachodnich jest zakorzeniona tam wiara chrześcijańska.

Spowodowało to szersze zainteresowanie się Japończyków tą religią. W 1880 roku przyjęło wiarę chrześcijańską 300 tysięcy osób, a 10 lat później liczba ta się potroiła. Odwrót od tej religii nastąpił w 1890 roku. Wtedy to wykładowca gimnazjum w Tokio odmówił oddania czci wizerunkowi cesarza, powołując się na chrześcijańską wiarę. Wywołało to skandal i atak ze strony tradycjonalistów⁴⁷.

Pod ich wpływem został wydany w tym samym roku Cesarski Reskrypt w Sprawie Edukacji. Dokument ten łączył w sobie elementy konfucjanizmu i szintoizmu. Było to ostateczne potwierdzenie zarządzenia z 1872 roku, kiedy to szintoizm został uznany religią państwową. Ważnym elementem tej religii był kult cesarza jako potomka bogów. Doskonale łączyło się to z konfucjanizmem w przesłaniu posłuszeństwa cesarzowi i władzy⁴⁸.

Spokój i stabilizacja w sytuacji wewnętrznej spowodowały zainteresowanie się Japonii terenami sąsiednimi. Wcieliła wtedy do swojego państwa wyspę Hokkaido na północy i wyspy Ryukyu na południu.

W wojnie z Chinami (1894–1895), wywołanej zatargiem o dominację nad Koreą, Japonia uzyskała Taiwan. W latach 1904–1905 trwała wojna rosyjsko-japońska o wpływy w Korei i Mandżurii. Japonia wygrała ją, uzyskując dzierzawę półwysep Liaodong, południowy Sachalin oraz pełnię wpływów w Korei⁴⁹. Było to pierwsze od kilku wieków zwycięstwo państwa azjatyckiego

⁴⁶ Tomomi Iwakura podróżował po Europie i USA próbując osiągnąć rewizję traktatów międzynarodowych, które zawarła Japonia z państwami zachodnimi w 1858 roku (J.W. Hall, *Japonia...*, *op. cit.*, s. 237). Jednocześnie Iwakura obserwował kulturę i system cywilizacji zachodniej, funkcjonowanie instytucji politycznych, szkół, szpitali, zakładów przemysłowych, kościołów, banków (J.-P. Lehmann, *Roots...*, *op. cit.*, s. 186).

⁴⁷ J.W. Hall, *Japonia...*, *op. cit.*, s. 241.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 242.

⁴⁹ A. Gordon, *Nowożytna...*, *op. cit.*, s. 173; J.W. Hall, *Japonia...*, *op. cit.*, s. 253.

nad europejskim⁵⁰. W 1910 roku Japonia formalnie zaanektowała Koreę. W 1912 roku zmarł cesarz Meiji, dzień jego śmierci został uznany świętem państwowym.

Cały czas jednak Japończycy spoglądali w kierunku Chin i ich bogactw naturalnych. Wykorzystując wybuch I wojny światowej w Europie Japonia postawiła Niemcom w sierpniu 1914 roku ultimatum. Domagała się terytorium Jiaozhou w chińskiej prowincji Shandong. Niedługo potem wysłała tam swoje wojska. Walcząc wspólnie z Anglikami Japonia zajęła to terytorium⁵¹.

Na protesty Chin rząd cesarski zareagował wysyłając w 1915 roku 21 żądań. Przyjęcie ich czyniłoby z Chin państwo wasalne, dlatego też w wyniku Brytyjskiej mediacji Japonia złagodziła swe stanowisko. Zyskała jednak potwierdzenie posiadania Shandongu, prawo własności do wielu chińskich spółek stalowych i żelaznych oraz zapewnienie, że Chiny nie przekażą ani kawałka swego wybrzeża innemu państwu. Według tzw. porozumienia Lansing–Ishii z 1917 roku zawartego z USA została zagwarantowana suwerenność Chin, jednak podkreślone zostały specjalne interesy Japonii w Mandżurii⁵².

W latach 1921–1922 miała miejsce Konferencja Waszyngtońska. Japonia musiała wycofać się z Jiaozhou. Ponownie potwierdzono integralność terytorialną Chin, choć Japończycy mogli zatrzymać swoją koncesję w Mandżurii⁵³.

6. POLITYKA „KRWI I ŻELAZA”

W 1927 roku zostało opracowane przy udziale kół wojskowych tak zwane memorandum Tanaki. Głosiło ono, że Japonia musi zdobyć panowanie nad Azją Wschodnią. Aby tego dokonać powinna zastosować politykę „krwi i żelaza” i zdobyć Mandżurię, Mongolię i pełną kontrolę nad Chinami⁵⁴.

⁵⁰ Zwycięstwo to stało się symbolem, a Japonia wzorem do naśladowania dla państw azjatyckich. Po 1905 roku studenci chińscy masowo zaczęli uczyć się w kraju Wschodzącego Słońca. Z czasem Tokio stało się mekką dla liderów ruchów narodowych z Chin, Filipin, Wietnamu, Indii i Birmy (J.-P. Lehmann, *Roots...*, *op. cit.*, s. 313; A. Gordon, *Nowożytna...*, *op. cit.*, s. 246).

⁵¹ C. Mackerras, *Modern China. A chronology from 1842 to the Present*, Thames and Hudson Ltd, Londyn 1982, s. 250.

⁵² A. Gordon, *Nowożytna...*, *op. cit.*, s. 242.

⁵³ M.B. Jansen, *Japan and China. From War to Peace 1894–1972*, Rand McNally College Publishing Company, 1975, s. 267.

⁵⁴ Patrz V. Hilska, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 380.

Memorandum Tanaki (mimo że Japończycy wielokrotnie zaprzeczali jego autentyczności) stało się na dziesięciolecia symbolem japońskiego imperia-
lizmu.

W 1931 roku, po tak zwanym incydencie mukdeńskim (wysadzenie japońskiej linii kolejowej w Mandżurii, o które oskarżono Chińczyków) japońskie wojska opanowały tę zasobną w bogactwa naturalne prowincję Państw Środka. W 1932 roku utworzono z niej pod protektoratem cesarza Japonii marionetkowe państwo – Mandżukuo⁵⁵. Chcąc mieć „wolną rękę” w prowadzeniu własnej polityki w Azji, w 1933 roku Japonia opuściła Ligę Narodów. W 1936 roku został podpisany pakt antykominternowski z Niemcami. Dawał on wyraz wrogości obu państw do międzynarodowego komunizmu. Japonia uzyskiwała też dyplomatyczne uznanie zależnego od siebie państwa Mandżukuo. Rok później do paktu dołączyły Włochy. Tego samego roku, pod pretekstem współpracy przywódcy Chin Czang Kaj-szeka z komunistami (na rzecz oswożenia Mandżurii), Japonia zaatakowała resztę Chin. Zdobyła kolejno Pekin, Tientsin i Kanton. Do października 1938 roku niemal całe chińskie wybrzeże było w rękach Japończyków. Nie udało im się jednak opanować całych Chin, a na zajętych terenach Chińczycy prowadzili intensywną i wyczerpującą dla sił japońskich wojnę partyzancką. W 1940 roku Japonia podpisała z Niemcami i Włochami tak zwany układ trójstronny. Jego sygnatariusze zobowiązali się pomagać sobie wzajemnie w razie ataku jakiegoś państwa, które nie bierze udziału w wojnie. Traktat ten potwierdzał prymat Japonii na terenie Azji.

W polityce zagranicznej Japonia kontynuowała swoją linię. Latem 1941 roku na podstawie porozumienia z rządem Vichy Japończycy wkroczyli do Indochin. Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Holandia w odpowiedzi na to nałożyły embargo na dostawy ropy i kauczuku do Japonii. Cesarstwo Japonii, nie mogąc porozumieć się z USA w sprawie zniesienia embargo, 7 XII 1941 roku dokonało ataku na amerykańską bazę wojskową na Pearl Harbour. W następnych miesiącach Japończycy zajęli Filipiny, Malaje, Indonezję, Singapur, Hongkong, Birnę i Nową Gwineę. Atak Japonii był spowodowany z jednej strony chęcią zrealizowania postulatów memorandum Tanaki, z drugiej zaś faktyczną groźbą braku surowców naturalnych (głównie ropy naftowej i kauczuku)⁵⁶.

⁵⁵ A. Gordon, *Nowożytna...*, *op. cit.*, s. 260–261.

⁵⁶ Po wkroczeniu Japończyków do Indochin USA, Wielka Brytania i Holandia nałożyły embargo na wywóz wszelkich artykułów do Cesarstwa Japonii. Specjaliści szacowali, że zapasów ropy i kauczuku starczy jej na 2 lata. Szczególnie ważne były dla Cesarstwa dostawy tych surowców z Indonezji (J.W. Hall, *Japonia...*, *op. cit.*, s. 286).

6. U PROGU KLĘSKI

Zwycięski pochód Japonii został zatrzymany w 1942 roku przez Amerykanów w czasie bitwy o Midway. Od tego czasu Japończycy przeszli do defensywy. Alianci zaczęli stopniowo odzyskiwać utracone terytoria. Na początku 1945 roku USA i ich sojusznicy stanęli u wrót Japonii, zdobywając dwie małe wyspy Okinawę i Iwo Jimę. Miasta japońskie były systematycznie bombardowane.

Mimo to rząd cesarski nie godził się na wymagane przez deklarację poczdamską podpisanie bezwarunkowej kapitulacji. Amerykanie zadali jednak Japonii ostateczny cios. Były nim dwie bomby atomowe zrzucone 6 i 9 sierpnia 1945 roku na Hiroszimę i Nagasaki⁵⁷. 8 sierpnia do wojny dołączył ZSRR, uderzając na siły japońskie w Mandżurii i Korei. 15 sierpnia cesarz Hirohito zaakceptował bezwarunkową kapitulację Japonii. Podpisano ją na pokładzie pancernika „Missouri”. W wyniku wojny śmierć poniosło niemal 2,5 mln Japończyków⁵⁸.

7. OBCA OKUPACJA I ROZWÓJ EKONOMICZNY

Japonia znalazła się pod okupacją amerykańską. Jej terytorium zostało ograniczone do wysp Honsiu, Hokkaido, Kyusiu i Sikoku⁵⁹.

Najwyższym dowódcą sił sprzymierzonych w Japonii został generał MacArthur. Był to ekscentryk o konserwatywnych poglądach⁶⁰. Przyczynił się znacznie do powstania nowej konstytucji Japonii w 1947 roku. Dokument ten ustanawiał Japonię państwem demokracji parlamentarnej. Wprowadzał wybieralność obu izb parlamentu, gwarantował prawa obywatelskie (m.in. wolność słowa, zgromadzeń, równouprawnienie kobiet). Uniezależniał władzę

⁵⁷ Zrzucenie przez USA bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki znacznie przyspieszyło japońską kapitulację i oszczędziło Stanom Zjednoczonym (a także Japonii) długiej, wyczerpującej wojny z dużymi stratami ludzkimi. Patrz H. Stimson, B. MacGeorge, *On Active Service in Peace and War*, Nowy Jork 1947, s. 631–632.

⁵⁸ A. Gordon, *Nowożytna...*, *op. cit.*, s. 309; J.W. Hall pisze o 3,1 mln japońskich ofiar, które zginęły od wybuchu wojny z Chinami w 1937 roku (J.W. Hall, *Japonia...*, *op. cit.*, s. 288).

⁵⁹ Na okupację Japonii, a szczególnie wyspy Hokkaido, i stworzenie tam komunistycznego państwa miał ochotę ZSRR. Generał MacArthur zagroził jednak krokami odwetowymi wobec tamtejszej misji radzieckiej w razie pojawienia się choćby jednego żołnierza sowieckiego na wyspach japońskich (D. MacArthur, *Reminiscences*, Da Capo Press, Nowy Jork 1964, s. 285).

⁶⁰ J.W. Hall, *Japonia...*, *op. cit.*, s. 289.

sądowniczą i przyjmował zasadę wybieralności na wyższe urzędy. Z kolei dziewiąty artykuł konstytucji potwierdzał demilitaryzację Państwa Kwitnącej Wiśni. Dopuszczał on jedynie możliwość prowadzenia wojny obronnej przez Japonię⁶¹.

Zlikwidowano państwowy kult szinto. Cesarz przez radio zaprzeczył swojemu boskiemu pochodzeniu. Sama instytucja cesarza została jednak zachowana, lecz zaczął on spełniać funkcje głównie reprezentacyjne. Alianci wiedzieli, że niszcząc instytucję cesarza, tak głęboko zakorzenioną w świadomości narodu japońskiego, będą mogli się spodziewać oporu ludności wobec prowadzonej przez siebie polityki okupacyjnej⁶².

W 1951 roku USA podpisały układ pokojowy z Japonią, kończący formalny stan okupacji tego kraju. W 1956 roku przyjęto ją do ONZ. W 1972 roku Stany Zjednoczone zgodziły się zwrócić Japonii archipelag Ryukyu. Zachowali tam jedynie swoje bazy.

Jeśli chodzi o gospodarkę, to siły okupacyjne rozwiązały większość karteli i przedsiębiorstw, będących w posiadaniu zaibatsu. Nie przeprowadzono jednak tego do końca i część zaibatsu znów pojawiła się w japońskim biznesie. Z czasem państwo japońskie zaczęło promować i wspomagać na rynku niektóre przedsiębiorstwa. Robiło to za pomocą Ministerstwa Międzynarodowego Handlu i Przemysłu (MITI) – instytucji ekonomicznej biurokracji. Stosowano też na dużą skalę praktyki protekcyjnistyczne wobec własnych produktów. Utrudniano zagranicznym firmom dostęp do rynku japońskiego⁶³. Jednocześnie zaczęto importować technologie zachodnie i innowacje⁶⁴. W pierwszym okresie tego procesu, w latach 1952–1960 Japończycy importowali technologię przedwojenną. W drugim, przypadającym na lata 1960–1965, Japonia zaczęła importować nowoczesne zachodnie dobra konsumpcyjne. Trzeci okres (1966–1972) charakteryzował się usprawnieniem wcześniejszych technologii. Wprowadzając jedynie niewielkie innowacje, Japończycy wytwarzali wiele artykułów wzorowanych na produktach zachodnich.

Stany Zjednoczone oraz państwa Europy Zachodniej musiały te praktyki tolerować, jeśli chciały, aby Japonia stała się silnym, kapitalistycznym państwem, które byłoby ich sojusznikiem w walce z międzynarodowym komunizmem i stanowiłoby naturalną przeciwwagę dla „czerwonych” Chin.

⁶¹ A. Gordon, *Nowożytna...*, *op. cit.*, s. 316–317.

⁶² Tak opisuje to generał MacArthur (D. MacArthur, *op. cit.*, s. 288).

⁶³ Patrz: A. Shwartz, *Japanese Neomercantilism: An Agenda for Soviet Development*, seminar paper, Berkeley, California 1990, s. 36.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 28.

BIBLIOGRAFIA

- Conrad Ch.M., *Instructions for Commodore Perry*, „Annals of America”, vol. 8, USA 1985.
- Elwood R.S., *An invitation to Japanese Civilization*, Wadsworth, Inc., Belmont, California, USA 1980.
- Fenby J., *Czang Kaj-szek i jego Chiny*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2010.
- Gordon A., *Nowożytna historia Japonii*, PIW, Warszawa 2010.
- Hall J.W., *Japonia od czasów najdawniejszych do dzisiaj*, PIW, Warszawa 1979.
- Hilska V., *Dzieje i kultura narodu japońskiego. Krótki zarys*, PWN, Warszawa 1957.
- Jansen M.B., *Japan and China. From War to Peace 1894–1972*, Rand McNally College Publishing Company 1975.
- Japan. A country study*, F.M. Bunge (red.), U.S.G.P.O., Washington, DC, 1983.
- Kitagawa J.M., *Religion in Japanese History*, Columbia University Press, New York 1966.
- Lehmann J.-P., *Roots of Modern Japan*, Macmillan, Londyn 1982.
- MacArthur D., *Reminiscences*, Da Capo Press, New York 1964.
- Mackerras C., *Modern China. A chronology from 1842 to the Present*, Thamaes and Hudson Ltd., Londyn 1982.
- Minoru T., *Japan-China Friendship – Myth and Reality*, „Japan Quarterly”, Asahi Shimbun Publishing Company, Tokyo, vol. XXVIII, No. 1, January–March 1981.
- Morishima M., *Why has Japan succeeded?*, Cambridge University Press, 1982.
- Nagae W., *Religie Japonii*, [w:] *Religie świata*, Warszawa 1957.
- Shwartz A., *Japanese Neomercantilism: An Agenda for Soviet Development*, seminar paper, Berkeley, California 1990.
- Sources of Japanese Tradition*, T. de Bary (red.), vol. I, Columbia University Press, New York 1964, vol. I.
- Stimson H., MacGeorge B., *On Active Service in Peace and War*, Nowy Jork 1947.
- Tubielewicz J., *Historia Japonii*, Ossolineum, Wrocław 1984.

WPLYW ZEWNĘTRZNY ORAZ HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU JAPONII

Streszczenie

Artykuł ukazuje rolę, jaką zewnętrzny wpływ odegrał w rozwoju Japonii. Podkreślone zostały trzy okresy historyczne, kluczowe dla tego procesu.

Pierwszym z nich było przyjęcie przez Kraj Kwitnącej Wiśni rozwiązań chińskich w czasie między VII a IX wiekiem naszej ery. Drugim – przełom wieków XIX i XX, kiedy to Japonia, po tzw. modernizacji Meiji (1868 rok), podążyła szlakiem modernizacji, podpatrując i przyjmując zachodnie wzorce. Wreszcie ostatnim – okres reform w czasie amerykańskiej okupacji po II wojnie światowej (1945–1952), a także przemyślane adaptowanie przez Japonię wybranych rozwiązań cywilizacji Zachodu przez kilka późniejszych dekad.

EXTERNAL INFLUENCE AND HISTORICAL DETERMINANTS OF JAPAN'S DEVELOPMENT

Summary

The article presents the role of the external influence on the development of Japan. Three historical periods essential for the process are emphasised. The first one was the Japanese adoption of Chinese solutions between the 7th and the 9th century. The second one was the turn of the 19th and the 20th century when Japan, after the so-called Meiji reform (1868), chose the path of modernisation spying western patterns out and following them. Finally, the last one was the period of reform during the American occupation of Japan after World War II (1945–1952) as well as a thoughtful adaptation of selected solutions of the Western civilization in a few next decades.

ВНЕШНИЕ ФАКТОРЫ И ИСТОРИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ РАЗВИТИЯ ЯПОНИИ

Резюме

В статье показана роль внешнего фактора в развитии Японии. Выделены три исторических периода, которые являются ключевыми для этого процесса. Первым из них было принятие Страной Восходящего Солнца китайских решений в период между VII и IX веком нашей эры. Второй – стык XIX и XX веков, когда Япония, после так называемой модернизации Мэи (1868 год), пошла путём обновления, изучая и принимая западные образцы. И, наконец, последний – период реформ во время американской оккупации после Второй мировой войны (1945–1952), а также продуманное принятие Японией выбранных постулатов цивилизации Запада в течение нескольких более поздних десятилетий.